

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ БОРИСА ТЕНЕТИ

У статті проаналізовано поетичні твори українського письменника Бориса Тенети, надруковані в періодичних виданнях другої половини 1920-х років. У віршах актуалізуються важливі екзистенційні, буттєві проблеми. Заглибленість у внутрішній світ ліричного героя через пейзажні картини, музичність і мальовничість оповіді свідчить про домінування імпресіоністичного стилю в ліриці автора

Ключові слова: поезія, імпресіонізм, художній образ.

Victoriya Dubinina. Borys Teneta's poetic world

The paper analyzes the poetic works of a Ukrainian writer Borys Teneta published in the printed media in the late 1920s. Those poems, the author argues, raise important existential problems, and immerse the reader into the inner world of the lyrical hero through the subtle use of landscapes, musicality and picturesqueness which, in their turn, are all indicative of the predominance of impressionist style.

Key words: poetry, impressionism, artistic image.

Виповнилося 110 років від дня народження талановитого поета, прозаїка і громадського діяча 1920–1930-х років Бориса Тенети (справжнє ім'я – Борис Йосафович Гурій), життя якого трагічно обірвалось у 1935 р. Проте до сьогодні його ім'я маловідоме навіть серед дослідників літератури (твори після смерті не перевидавалися), а доробок залишається майже не розглянутим. Перші кроки для повернення письменника в український творчий контекст були зроблені В. Мельником [див.: 4; 5; 6] і М. Чабаном [див.: 16; 17]. В. Дмитренко розглянула творчість письменника в контексті точок дотику митців “Ланки”-МАРСу [див.: 2].

За життя письменника не було видано жодної поетичної збірки, хоча він кілька разів готував їх до друку. У мистецькому збірнику “Вир революції”, що вийшов у Катеринославі 1921 р., був опублікований відгук на першу збірку поезій молодого автора “Чорний пар”, яка вже була підготовлена до друку, однак з невідомих причин так і не була видана. Така ж доля спіткала й цикл поезій “Добра”, згаданий у журналі “Червоний шлях” за 1923 р. Можемо лише припустити, що це пояснюється применшенням Б. Тенетою свого поетичного обдаровання, котрий не бачив серед сучасників поетів, рівних таланту Є. Плужника. Натомість Б. Антоненко-Давидович уважав, що Б. Тенета

сильніший саме як поет і свого часу був досить відомим автором багатьох ліричних поезій, але на свої вірші дивився як на щось інтимне, занадто “своє”, де лише самому собі можна сказати щирю правду [1, 169-173].

Г. Костюк згадує, що Б. Тенета на питання про те, випадково чи свідомо він пише і поезію, і прозу, відповів: “Я не можу на це відповісти “так” чи “ні”. Це виходить якось само собою. Інколи нестримно хочеться висловити свої дуже інтимні, дуже особисті настрої, почуття радості чи болю, захоплення чи любові. Тоді я вдаюся до, сказати б, найбільш синтезованої, згущеної форми вислову – поезії” [3, 211]. Б. Тенета диференціював прозу й поезію, говорив, що “мені не дуже хочеться зі своєю поезією виходити на ринок. Надто це дорогий мені інтимно мій внутрішній світ” [3, 210-211]. Можливо, тому доля більшої частини його віршів сьогодні невідома. Ми знайшли тексти лише деяких поезій: “Кримське”, “Другові”, “Немає слів”, “Знов мені приснилися”, “Ти сидиш в задимленій кімнаті”, “Я не можу спокійно спати”, “Перше травня”, “Тривога”, “Є. Плужникові”, “Уривок”, “Цю весну”, що були надруковані в журналах “Червоний шлях”, “Зоря”, “Глобус”, “Життя й революція”.

У них автор постав справжнім ліриком, тонким знавцем людської душі. Саме в поезії найглибше виявились його світоглядні позиції. У віршах поета порушено важливі екзистенційні, буттєві проблеми. Він намагається осмислити навколишню дійсність, вирізнити в ній не саме явище, а його суть, ідею, яка втілюється в художньому образі крізь призму рецепції ліричного героя, що базується на одвічних загальнолюдських цінностях; репрезентувати власний варіант навколишньої дійсності. Поезія дає змогу авторові говорити про все стисло, лаконічно, без зайвої конкретики. Основні теми – кохання, визначення людиною свого місця в житті, сум за минулим і передчуття трагічної долі та негативний вплив міста на людину. Усі вони знайшли продовження у прозових творах. Наприклад, у вірші “Ти сидиш в задимленій кімнаті...” вгадуються образи Марії та Данила з повісті “Гармонія і свинушник”. Негативний образ міста, що постає в поезіях “Немає слів...” та “Знов мені приснилися...”, детальніше описаний у повісті “Гармонія і свинушник” та в новелі “Місто”.

Поезія Б. Тенети – яскравий приклад імпресіоністичного зображення дійсності, адже в полі зору автора – стихія миттєвих настроєвих вражень, що порушує межу між суб’єктивним і об’єктивним, тілом і душею, піднесеним і буденним. Поезія репрезентує перманентний для творчості митця мотив злиття станів душі і природи:

Я і ти,
Два листочки впало з дерева,
Два листи.
І понесла вода прозора

Ті листи.
...Від місточка ж у боки різні –
Дві дороги лягло, широкі –
Дві путі... [13, 72].

Природа як акомпанемент вторить діям і емоційним станам ліричного героя. Осінь конотується з поняттями журба, утома, утрата чогось прекрасного:

Минають дні, іде по літі осінь,
В прозорім сумі ніжна й золота.

Жаркі стрічки влїта в зелені коси –
Слова прощання на мої уста [7, 62].

Однак малюнок осіннього завмирання та загасання природи не викликає розпачу, безнадії. Настрій ліричного героя мінливий, як природа восени. Він то сумний, то сповнений світлих спогадів:

Я піду по вулицях осінніх,
Де колись акації цвіли...

Небо знов ясне таке і синє,
Як у наших (у твоїм) селі... [12, 7].

Проте найчастіше поет згадує весну як символ безтурботної молодості, людських сподівань, надій на майбутнє:

Цю весну сміюся і співаю.
Мчать, летять на борзому коні

Жовті жовтні, безтурботні маї
Немудровані і одчайдушні дні [14, 13].

Прикметна риса поезії Б. Тенети – її музичність. Навколишній світ для письменника сповнений різноманітних звуків: “за вікном шумить чи степ чи місто”, “співає домна”, “бринять тихі згадки” тощо. Інколи звуки стають такими чіткими, що набувають кольору:

І тепер, коли весна так лунко
Сині звуки по степах жене,

Хочу я, щоб стрілись ми цілунком,
Щоб ти знов побачила мене [8, 7].

Рими, звукові повтори (алітерації й асонанси), що їх використовує поет, вражають яскравими мелодіями почуттів. Так, у вірші “Перше травня” спостерігаємо багатократну алітерацію [м]:

Не слухай слова “погасаєм”,
Але тамуєм смуток цей

Манить нас море синім маєм
І сіллю кидає в лице... [11, 138].

Ця алітерація [м], підтримана звучанням спорідненого з ним носового [н] (манить, синім) та передньоязикового [л] (слухай, слова, лице), створює виразний звуковий супровід настрою ліричного героя (його натхнення на майбутні звершення).

Асонанси у віршах Б. Тенети не так увиразнюють окремі слова, як створюють звукове тло, на котрому розгортається кілька рядків чи речень. Саме таку роль виконує асонанс [о] у поезії “Немає слів...”:

Вже не ходить співучою косою
На луки ранком золото збирать,

Хто схибив раз, дорогою ясною
Тому не йти і не прийти назад [10, 5].

Звукова організація віршів, поєднання певних звуків задля підсилення враження ілюструють музичність автора як важливу ознаку його поетичного світовідчуття.

Яскравий поетичний засіб, близький до алітерації й асонансу, – уживання в одному рядку або строфі однокоренових слів. Як, наприклад, у поезії “Перше травня”:

Вперед, вперед, моя веснява,
Це двадцять п'ята нам весна!.. [11, 138].

Подібний прийом спостерігаємо й у поезії “Цю весну...”:

Жовті жовтні, безтурботні маї [14, 13].

Поезіям Б. Тенети притаманна особлива мальовничість. Він використовує різні кольори, що стають психологічними замальовками руху почуттів ліричного героя. Наприклад, яскраві кольористичні епітети (“зелений гай”, “золоті вечори”, “мрії сині”, “сльози ясні”, “почорнілі губи”, “синій день”, “юність золота”, “чорні крила”) відбивають різноманітність життя в усій повноті барв і відтінків.

Спостерігаємо майстерне використання тропів у поезіях митця. Епітети увиразнюють авторське бачення просторових реалій, додаючи їм часто несподіваних якостей (“безпритульні дні”, “кучерявий вітер”, “блідий ранок”, “сонячні рої”, “голодний вітер” тощо). Метафора в поєднанні з яскравими кольорами дає поетові змогу малювати картини природи й оживлювати їх (“У сивім ковилі ховає сонце вії / І в позолоті очерет горить”, “Як танцює жито

золоте”, “Сонце б’є хвостами золотими”, “Золоте розкидала намисто / По садах, будинках біла ніч” тощо). Порівняння, які використовує Б. Тенета, переважно прості, звичайні за формою, але індивідуально-авторські, притаманні лише його поетичній манері: “життя як порване намисто”, “чому пісні мої не кулі” тощо. Засоби художньої образності постійно вимагають домислювати, розгадувати текст, уловлювати логіку руху поетичного образу.

У вірші “Перше травня” життя ліричного героя метафорично асоціюється з морем, яке набуває яскравих рис кінського табуна, що додають більшої експресії змалюванню. Сам ліричний герой, немов корабель, намагається пливати у вирі проблем – постійних супутників людського життя:

І я пливу... А море в милі	Іржать вітри в моїх вітрилах
В облавки кида копитом,	І скачуть хвилі за бортом... [11, 138].

Переносне вживання слів розширює межі художнього опису, увиразнює авторську оповідь, надаючи їм додаткових семантичних і стилістичних відтінків. Естетично ускладнюючи художній образ, тропи водночас забезпечують його цілісність.

Центральне місце в поезії Б. Тенети посідає тема кохання. Непідробна щирість, гранична відвертість у поєднанні із суворою реальністю, лаконічною ємністю поетичної мови любовних віршів дають підставу говорити про глибину поетичного таланту автора. Уже згадана поезія “Ти сидиш в задимленій кімнаті...” передає весь біль і страждання ліричного героя через кохану дівчину, яка перетворилася на повію. Він розуміє, що нічого не може змінити: “Вічні в серці – холод і зима...”. У пам’яті залишилося лише чисте кохання “у житах шовкових по росі” [12, 7]. Але внутрішнє неприйняття дійсності піднімає назовні негативні емоції й думки. Використання зниженої лексики підкреслює розпач і розгубленість ліричного героя:

Так сиджу і крізь туман дивлюся,	Дні біжать і гаснуть у минулім,
Пиво п’ю, ковтаю матюки,	У кайданах людяний мій гнів.
А у темному запльованому люстрі	Ах, чому пісні мої не кулі –
Під очима бачу синяки...	Я б тоді не так заговорив!... [12, 7].

Нескінченна безліч відтінків любовних переживань у поезії Б. Тенети свідчить про неосяжність почуттів і багатство душі ліричного героя, який тонко відчуває красу світу кохання. Однак любов тут майже ніколи не зображується безтурботно, ідилічно, а навпаки – у гранично кризовому вираженні: у момент розриву, розлуки, втрати почуття або першого бурхливого засліплення пристрастю:

В тишині похилого паркану,	Де колись таємно цілувались,
Де уперше стрілися з тобою,	Заросло навіки лободою... [14, 13].

Подібні мотиви бачимо й у поезії “Знов мені приснилися...”. Тут тема кохання тісно переплітається з опозицією місто – село. Вірш написано у формі сновидіння, завдяки чому поглиблюється багатогранність художніх образів, з’являється можливість проникнути у внутрішній світ героя замість конкретного зображення подій:

Не прийду я, інша загадкава	Бо вона коха по-городському...
В очі глянула, і ти уже не та,	Я забув про тебе і жита [8, 7].

Місто змінює не лише зовнішній світ, воно намагається зламати усталене світосприйняття людини. Традиції міста не сумісні з менталітетом простого селянина, який звик до широких степів, відкритого неба, “золотого жита” – місто ніби сковує душу людини невидимими ланцюгами, у нього своя мораль, свої традиції, життя, атрибути.

Вже весна не так мене турбує,
Не про те говорять журавлі.

Серце в степ уже не заберу я.
Хоч вернуса знову до землі [8, 7].

Натомість у плані особистісної свободи світ міста виявляється значно привабливішим. Тут людина почувається набагато вільнішою й розкутішою:

А у місті дні такі розбиті,
А любов'ю всі торгують тут.

Я не марю вже степовим літом,
Я забув про косу золоту [8, 7].

Ліричний герой сам відчуває зміни, які відбулися з ним у місті: “я знову невеселий, сонний”. Він прагне повернутися в рідні краї, відчути знову ту свободу, насолоду від безмежних ланів, далеких гаїв, чарівних звуків домни,

Щоб я знову став рудим і диким
І таким бентежним, як колись [8, 7].

Розуміє, що минулого вже не повернути. Відчуває неможливість протидіяти середовищу, яке нав'язує свої закони, відчужує, прагне перетворити яскраве сільське життя на звичайну сіру міську буденність. Проте поступово ліричний герой асимілюється з містом, розчиняється в ньому. Інстинкт виживання змушує його позбуватися всіх атрибутів, які нагадують про причетність до села.

У ліриці Б. Тенети відчувається сум за минулим, неповторними дитячими роками, що асоціюються зі щирістю, безпосередністю, відкритістю до навколишнього світу та мріями про світле майбутнє, яких так бракує в дорослому житті. У поезії “Я не можу спокійно спати” ліричний герой із сумом загадує дитячий сон як символ безтурботності, відсутності тривоги і страху:

Так чому-ж, так буває хвилино
Все сумую за сном дитячим

Мої мрії хороші, сині,
Мої сльози ясні горячі [15, 1].

Роки дитинства неможливо повернути, але спогади про неповторний час залишаються в пам'яті на все життя:

Мале хлоп'я тепер мені за сина,
А чи ж давно я з ним у цурки грав? [7, 62].

У поезії “Цю весну...” ліричний герой так само сумує за своїм минулим:

Та сьогодні холодно і сумно
І чомусь минулого шкода.

Оглянуса: хутко і столунно
В мертво прирву падають літа [14, 13].

А бурхливе сьогоднішня, сповнене постійною боротьбою, не віщує нічого доброго:

Хто хоч на мить в сталеві очі міста
Проглянув, прагнучи і бур і боротьби,
Життя того як порване намисто
Не позбирать на брукові в юрбі [10, 5].

Доречно провести паралелі з новелою “Місто”, де образ міста постає “хитрим, тисячовуличним павуком”, “червоноокиим згубцем життя”. Воно породжує внутрішній страх, невпевненість і власну малозначущість, але невидимою силою притягує до себе людину. Неоднозначно ставиться до міста й оповідач: “Я ненавиджу місто, як може його ненавидіти лише той, хто так любить його...” [9, 17]. Тому що воно, з одного боку, “заховає в собі найкращі сили, висмоктує кров, витягує жили...” [9, 17], а з другого – приваблює, бо “в ньому майбутнього паростки” [9, 17]. Боротьба людини з містом чи боротьба із самим собою в місті, що стала предметом зацікавленнь Б. Тенети в поетичних і прозових творах, залишається актуальною й сьогодні.

Здається, що все, про що писав поет, обов’язково відбувалося в його житті. У кожному вірші ми бачимо сучасну авторові дійсність, а в деяких рядках угадується й він сам:

Чи тому, що маю сіру шляпу,
Жовті шими і цигарник срібний...

На селі давно подошли шкапи
І пишу я вірші непотрібні... [14, 13].

Потужність віршів Б. Тенети в їхньому психологізмі, відвертості та невідкупній щирості почуттів. У них розкрито всі переживання, що турбували молодого поета. У кожній поезії відчувається глибина внутрішнього світу автора, непересічний погляд на суспільне життя першої третини ХХ ст. Про домінування імпресіоністичного стилю в ліриці свідчить відтворення душевного стану ліричного героя через пейзажні картини, музичність і мальовничість оповіді. Використовуючи влучні тропи, фонетичні прийоми, Б. Тенета створює неповторні художні образи. Його вірші – це яскраві зразки авторської картини світу, тонкого відчуття дійсності, де виявився його талант справжнього майстра слова. Сьогодні залишається ще багато білих плям у біографії письменника, не знайдено чимало віршів, потребує подальшого вивчення і творча спадщина цього талановитого митця, без якої неможлива цілісна картина літературного процесу 1920–1930-х років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б. Здалека й зблизька: Літ. силуети й критичні нариси. – К.: Рад. письменник, 1969. – 303 с.
2. Дмитренко В. Літературний дискурс “Ланки”-МАРСу першої третини ХХ століття: Монографія. – Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 280 с.
3. Костюк Г. Зустрічі й прощання: Спогади. – Едмонтон: Канад. ін-т укр. студій. Альбертський ун-т, 1987. – Т. 1. – 743 с.
4. Мельник В. Борис Тенета (1903–1935) // *Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн.: Підручник / За ред. В. Дончика.* – Кн. 1: Перша половина ХХ ст. – К.: Либідь, 1998. – С. 337-339.
5. Мельник В. “Мене не розстріляють, я не дамся...” // *Слово і Час.* – 1993. – №6. – С. 15-18.
6. Мельник В. Тенета Борис // ... *З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій.* – К., 1991. – Вип. 1. – С. 421-423.
7. Тенета Б. Є. Плужникові // *Червоний шлях.* – 1927. – №4. – С. 62.
8. Тенета Б. Знов мені приснилося... // *Життя й революція.* – 1926. – №6. – С. 7.
9. Тенета Б. Місто // *Життя й революція.* – 1926. – С. 17-21.
10. Тенета Б. Немає слів... // *Життя й революція.* – 1926. – №4. – С. 5.
11. Тенета Б. Перше травня // *Глобус.* – 1927. – №9. – С. 138.
12. Тенета Б. Ти сидиш в задимленій кімнаті... // *Життя й революція.* – 1926. – №9. – С. 7.
13. Тенета Б. Уривок // *Життя й революція.* – 1928. – №6. – С. 72.
14. Тенета Б. Цю весну // *Життя й революція.* – 1928. – №4. – С. 13.
15. Тенета Б. Я не можу спокійно спати // *Зоря.* – 1926. – №19. – С. 1.
16. Чабан М. Доба спалила й пропекла...: “Судилося жити й згинати мені” / Ф. Білецький, М. Нечай, І. Шаповал та ін. // *З любові і муки...* – Д.: ВПОП “Дніпро”, 1994. – С. 110-118.
17. Чабан М. Закривавлене горло шепоче слова...: [Борис Тенета – жертва Розстріляного відродження. 70-річчя Спілки письменників] // *Січеслав.* – 2004. – №1. – С. 130-133.

Отримано 7 грудня 2012 р.

м. Луганськ